

Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat – Esimerkkinä vanhempien välisen eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi

Anna Nikupeteri & Merja Laitinen

Tarkastelemme artikkelissa lasten tiedon tuottamiseen liittyviä metodologisia kysymyksiä moraalisesti, juridisesti ja sosiaalisesti monisäikeisen sensitiivisen ilmiön tutkimisessa. Tarkastelussa keskitymme lasten kokemusten ja tutkimuksellisen tiedon tavoittamisen mahdollisuuksiin, kun tutkimuskontekstina on vanhempien eron jälkeinen vaino. Kysymme, millaisin tutkimuksellisin ratkaisuin voidaan luoda tilaa lasten tiedolle sensitiivisessä tutkimusaiheessa.

Johdanto

Artikkelimme paikantuu niiden sosiaalitieteellisten tutkimusten joukkoon, jossa ovat läsnä lasten tiedon tuottamisen mahdollisuudet sekä lasten kanssa tehtävän tutkimuksen valinnat sensitiivisissä, moraalisesti, eettisesti ja juridisesti latautuneissa ilmiöissä (esim. Eskonen 2005; Hämäläinen 2012). Artikkelilla on myös kiinnekohta lapsuudentutkimukseen (esim. Alanen & Karila 2009) sekä lasten kanssa tehdyn kasvatustieteellisen (esim. Turunen 2012) ja sosiologisen (esim. Strandell 2010; Paju 2013) tutkimuksen metodologisiin pohdintoihin. Artikkelin on osa laajempaa tutkimuskokonaisuutta, jossa tarkastellaan lasten kokemuksia vanhempien välisestä eron jälkeisestä vainosta (Nikupeteri & Laitinen 2015; Nikupeteri ym. 2015; Laitinen ym. 2017). Tutkimus on toteutettu yhteistyössä Ensi- ja turvakotien liiton Oulun ja Mikkelin jäsenyhdistysten Varjo-hankkeen (2012–2017) väkivaltatyöntekijöiden kanssa (ks. Varjo-hanke 2017). Hankkeessa pyritään lisäämään eron jälkeisen vainon ja väkivallan kohteena elävien perheiden turvallisuutta ja ennaltaehkäisemään perheiden kokemaa vainoa. Tarkastelumme nojautuu lasten oikeuksien näkökulmaan (esim. Bradbury-Jones 2014; Ulvik 2015) ja sosiologisen lapsuudentutkimuksen (James & Prout 1999) ajatukseen lapsista toimijasubjekteina väkivaltatilanteissa (Katz 2015). Lähtökohdat korostavat lasten kokemusten, tiedon ja toimijuuden huomioimista arjessa sekä ammatillisissa ja yhteiskunnallisissa käytännöissä (vrt. Alanen & Karila 2009). Artikkelin tehtävänä on täydentää lapsuudentutkimuksen metodologisia keskusteluja ja syventää lasten kanssa tehtävän tutkimuksen tietoperustaa sensitiivisissä tutkimusaiheissa (esim. Kallinen ym. 2015). Kysymme, millaisin tutkimuksellisin ratkaisuin voidaan luoda tilaa lasten tiedolle. Artikkelin pohjautuu tutkimusprosessissa tehtyjen metodologisten valintojen analyysiin ja niiden

jäsentämiseen. Metodologiset sitoumukset pohjautuvat epistemologisille pohdinnoille, jotka määrittävät, millaisiin tiedon tuottamisen tapoihin lapsilla on mahdollisuus.

Lapset ja tieto väkivallan ajassa

Lähisuhdeväkivalta ja sen osalliset on nähty eri tavoin eri aikakausina. Lähisuhdeväkivallan ymmärryksellä ja käytetyillä käsitteillä on vaikutusta siihen, miten väkivaltaan puututaan, millaisina avuntarvitsijoina lapset nähdään, sekä millaisista kysymyksistä tutkimuksissa ollaan kiinnostuneita ja millaisin menetelmin tutkimustietoa hankitaan. Usein tarkasteluissa on korostunut lasten ja aikuisten erottelu väkivallan osallisina ja kokijoina. Jos vanhempien välillä on tapahtunut väkivaltaa, on voitu ajatella niin, etteivät lapset ole nähneet väkivaltaa eikä sillä ole siten vaikutuksia lapsiin. 1990-luvulta lähtien on kuitenkin vahvistunut näkemys, että lapset näkevät, kuulevat ja todistavat vanhempien välistä väkivaltaa ja sillä on negatiivisia seurauksia heidän hyvinvoinnilleen (esim. Edleson 1999). Näkemyksessä lapset ovat määrittäneet usein kuitenkin passiivisiksi kokijoiksi ja heidän kokemuksensa on otettu huomioon lähinnä puututtaessa väkivallan seurauksiin. Lasten näkeminen avuntarvitsijoina on luonut tarpeen tutkia tarkemmin lasten kokemuksia väkivallasta, lasten asiakkuuksia turvakodeissa ja kehittää lapsikeskeisiä työmenetelmiä (esim. Leskinen ym. 1982; Forsberg 2000; Oranen 2001). Juridisina kysymyksiä parisuhde- ja perheväkivalta ovat nousseet Suomessa esiin vasta viime vuosikymmeninä (esim. Kotanen 2013).

Tässä artikkelissa keskitymme 2000-luvulla virinneisiin keskusteluihin, joissa lapset on alettu nähdä itsenäisinä ja aktiivisina kokijoina ja toimijoina perheissä tapahtuvassa väkivallassa (Christensen & Prout 2002, 481; Katz 2015; Cater & Sjögren 2016). Tutkimuksissa lasten tiedon ja toimijuuden on nähty ulottuvan perhepiiriin ja yksittäisten väkivaltatilanteiden ulkopuolelle, mikä ilmenee lasten vaikuttavana toimijuutena. Esimerkiksi lapsen näkeminen väkivaltaa kokevan vanhemman ja sisarusten tukijana väkivallan aikana ja siitä toipumisessa rikkoo yleistä käsitystä lapsen suojaamisen tarpeesta ja lasten vastuuttamisen välttämisestä väkivaltatilanteissa. (Esim. Laitinen ym. 2017; myös Katz 2015.) Lapsia ei nähdä pelkästään suojeltavina, vaan samaan aikaan aikuisista riippuvaisina, apuun oikeutettuina uhreina, itsenäisinä toimijoina ja väkivaltaan vaikuttajina.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa painottuvat lasten erilaisten subjektiivisten kokemusten korostaminen ja sellaisten metodisten ratkaisujen etsiminen, jotka mahdollistavat lasten moniulotteisen tietämisen ja kokemusten sanoittamisen ja kuvaamisen heidän omien käsitystensä ja määrittelyidensä pohjalta (Christensen & Prout 2002; Eskonen 2005; Øverlien 2013; Nikupeteri & Laitinen 2015; Cater & Sjögren 2016; Forssell 2016, 63–69, 132). Tutkimuksissa on nostettu esiin kysymyksiä siitä, kenellä on oikeus tietää, kenen tieto on totta ja miten kokemukseen pohjautuvan tiedon paikka määrittyy (vrt. Ronkainen 1999). Pohdinnat ovat johtaneet sukupolvien välisten valtasuhteiden purkamiseen sekä eettiseen, toimijuuden tunnistavaan herkkyyteen lasten kanssa tehtävässä tutkimuksessa (Christensen & Prout 2002; Strandell 2010, 103–105; Cater & Øverlien 2014, 67–68; Ulvik 2015).

Käsitämme vanhempien välisen eron jälkeisen vainon ja väkivallan yhtenä naisiin ja lapsiin kohdistuvana väkivallan muotona (Nikupeteri & Laitinen 2015). Vainoaminen on ollut Suomessa rikos vuoden 2014 alusta lähtien (Rikoslaki 25: 7 a §, 13.12.2013/879). Ymmärrämme vainon lain mukaisesti tavoitteellisena toimintana, jossa tekijä kontrolloi uhrin arkea, rajoittaa tämän sosiaalista tilaa ja toimintaa sekä aiheuttaa pelkoa ja turvottomuutta. Vainoajan käyttämä valta ja väkivalta kietoutuvat toisiinsa muodostaen jatkumon, jossa toistuvat teot merkityksellistyvät uhrien kokemuksissa vainona. (Mullen ym. 2000;

Spitzberg & Cupach 2014; Nikupeteri 2016.) Rajaamme tutkimuksemme tapauksiin, joissa lapsen isä tai isäpuoli vainoa äitiä. Äitiin kohdistuva vaino lisää lasten uhritumisen riskiä ja lapset ovat usein välineellisessä roolissa vainon toteuttamisessa ja isän yhteydenpidon ylläpitämisessä lasten äitiin (Nikupeteri & Laitinen 2015).

Vaino asettaa erityisiä haasteita lasten tiedon tavoittamiselle korostaen metodologisten, metodisten ja tutkimuseettisten kysymysten tärkeyttä. Vaino kaventaa uhrien toimintatilaa ja sosiaalista osallistumista, ja vainoajan teot voivat pakottaa uhrit elämään ”maan alla”. Haasteellisuutta luovat myös vainon aiheuttamat sosiaaliset traumat ja uhrien eriasteinen turvattomuus (Nikupeteri ym. 2015). Kun vanhempien välistä eron jälkeistä vainoa verraataan muuhun perheväkivaltaan, lasten kokemukset vanhempien välisestä eron jälkeisestä vainosta näyttäytyvät usein äärimmäisenä, jatkuvana väkivaltana (Øverlien 2013, 284; Nikupeteri & Laitinen 2015). Vaino voi sisältää riskin edetä varsinaisen kohteen – äidin – ja mahdollisten muiden osallisten, kuten lasten, hengen riistoon: eron jälkeisellä vainolla ja perhesurmiin johtaneilla tekijöillä on todettu olevan yhteisiä piirteitä (Nikupeteri ym. 2016). Lisäksi vainossa korostuu väkivallan ilmeneminen kodin sijaan perhesuhteissa ja verisiteissä (vrt. Hämäläinen 2012) ja se merkityksellistyy perheikäytäntöihin liittyvissä yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tuotetuissa sosiaalisissa normeissa (Morgan 2011). Vaikka vaino ilmiönä on erityinen, tutkimusprosessi sisältää samankaltaisuutta suhteessa muihin sensitiivisten ja vaiettujen aiheiden tutkimukseen (Laitinen & Uusitalo 2007; Kallinen ym. 2015). Vainon tutkimuksessa erityisen sensitiivisen haasteen muodostaa se, että vaino tekoina ja tapahtumina ei kohdistu ainoastaan lapsen menneisyyteen, vaan sen aiheuttama pelko ja uhka kohdistuvat myös tulevaisuuteen (Nikupeteri 2016), mikä vaatii huomiota tutkimuksellisissa valinnoissa. Vaikka vaino tunnistettaisiin ammatillisissa käytännöissä lapsen ja hänen perheensä arkea uhkaavana tekijänä, ovat viranomaisten tai auttajien keinot lasten arjen turvaamiseen usein rajalliset (ks. lisää Nikupeteri 2016).

Eron jälkeisen vainon tutkimus- ja kehittämishanke

Tutkimus kiinnittyi Ensi- ja turvakotien liiton Oulun ja Mikkelin jäsenyhdistysten Varjo-hankkeeseen. Tutkimuskokonaisuudessa kerättiin ensin tietoa eron jälkeisen vainon kohteena olevilta naisilta (Nikupeteri 2016) ja lastenvalvojilta (Kinnunen 2016). Naisten kokemukset ja lastenvalvojien tulkinnat eron jälkeisestä väkivallasta ja vainosta herättivät tarpeen kerätä tietoa myös lapsilta. Lasten kokemusten tutkiminen aloitettiin Alli Paasikiven Säätiön myöntämällä apurahalla ”Näkymättömät lapset – lasten ja nuorten selviytymisen tukeminen vainon varjostamassa arjessa” -hankkeessa (2012–2014).

Tutkimus pohjautuu tutkijoiden ja Varjo-hankkeen työntekijöiden yhteiseen tutkimukselliseen kiinnostukseen tuottaa tietoa eron jälkeisestä vainosta lasten näkökulmasta. Tutkimusprosessissa on tavoiteltu lasten arjen ja avun tarpeiden sanoittamista ja samalla myös heidän hyvinvointinsa vahvistamista sekä lapsen aktiivisen roolin tukemista. Tässä artikkelissa tarkastelemme lasten tiedon tuottamiseen liittyviä metodologisia kysymyksiä. Lasten kokemuksia on analysoitu erillisissä julkaisuissa (Nikupeteri & Laitinen 2015; Nikupeteri ym. 2015; Laitinen ym. 2017).

Tutkimusaineisto on kerätty vuosien 2012–2016 aikana erilaisin laadullisin menetelmin. Aineiston ovat keränneet Varjo-hankkeen väkivaltatyöntekijät. Tutkimukseen on osallistunut yhteensä 25 lasta tai nuorta (2–21-vuotaita). Jokaisen tutkimukseen osallistuneen lapsen ja hänen perheensä kohdalla käytiin yksilökohtaista pohdintaa. Väkivaltatyöntekijät valitsivat asiakaskunnastaan perheitä kriteerein, jotka oli sovittu tutkijoiden kanssa: 1) per-

heen asiakkuus ensi- ja turvakodin avopalveluihin oli pitkittynyt isän tai isäpuolen vainon vuoksi tai 2) lapsi oli itse avopalveluiden piirissä ja 3) lapsen katsottiin voivan osallistua muutoin tutkimukseen (ikä, perhetilanne, traumatisoitumisen aste). Tutkimukseen osallistuneiden lasten ja nuorten elämäntilanteet olivat erilaisia. Huollettavana olevat lapset asuivat äidillään ja monet heistä olivat yhteyksissä isänsä kanssa vähintään valvotuissa tapaamisissa. Osalle isistä oli annettu lähestymiskielto lapsia kohtaan. Kolmen lapsen kohdalla isä oli kuollut hiljattain, joten heidän kohdallaan vaino oli päättynyt. Koska isän tai isäpuolen vaino oli useimpien lasten kohdalla edelleen osa arkea, näimme, että lasten ja heidän kokemustensa eettinen tavoittaminen oli mahdollista yhteistyössä väkivaltatyöntekijöiden kanssa.

Aineistonkeruutavat suunniteltiin yhdessä väkivaltatyöntekijöiden kanssa. Tutkijoina olimme kiinnostuneita siitä, että lasten kokemustietoa voitaisiin tavoittaa myös muutoin kuin puhumalla ja kertomalla. Tiedon tuottamisen moniulotteisuuden lisäksi aineistonkeruun tavoissa huomioitiin lapsen ikä ja perheen tilanne sekä se, miten lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta voitaisiin parhaiten vahvistaa. Erilaisilla aineistonkeruumenetelmillä pyrittiin tuottamaan tietoa vainon varjostamasta arjesta, prosesseista, merkityksistä ja monimutkaisuudesta. Tutkimusaineistot ovat:

1) Haastatteluaineisto, joka kerättiin 14 lapselta (11 tyttöä, 3 poikaa, iältään 4–21-vuotiaita). Haastatteluista kaksi on yksilöhaastatteluja ja viisi sisarusparihaastatteluja. Haastattelut kestivät 18–105 minuuttia. Haastattelujen pohjana oli väkivaltatyöntekijöiden kanssa suunniteltu runko, jonka teemoja olivat vainoteot, väkivallan kokemukset, tunteet, läheiset suhteet, voimavarat ja avun tarve. Haastattelut toteutettiin kertojakeskeisesti ja avoimesti pohjautuen narratiiviseen ja feministiseen metodologiaan (Hydén 2014). Haastattelut tuottavat tietoa lasten arjen kokemuksista.

2) Toiminnallis-terapeuttinen ryhmä, johon osallistui viisi lasta (3 tyttöä ja 2 poikaa, 2–10-vuotiaita) kahdesta eri perheestä. Ryhmä kokoontui kymmenen kertaa. Jokainen tapaaminen kesti 1,5 tuntia ja ne videoitiin. Väkivaltatyöntekijät suunnittelivat tutkijoiden kanssa käydyn keskustelun jälkeen kunkin tapaamisen teeman ja miten tapaamisessa teemaa lähestytään. Tapaamisissa käsiteltiin lasten lähisuhteita ja erityisesti tunteita, kuten pelkoa ja turvattomuutta, sekä voimavaroja. Ryhmätapaamisten videomateriaali sisältää lasten keskustelua, piirustuksia, toimintaa ja keskinäistä vuorovaikutusta (myös Eskonen 2005). Ryhmätapaamisten jälkeen työntekijät kävivät reflektioivia keskusteluja ryhmään liittyen ja ne tallennettiin. Ryhmäaineisto tuottaa lasten henkilökohtaisia ja jaettua suhteisiin liittyvää tietoa sekä tunnetietoa (ks. Nikupeteri 2016, 120). Aineiston tuottama kuvallinen ja toiminnallinen tieto avaa lasten kokemusmaailmaa eri tavoin kuin puhuttu tieto.

3) Taiteellis-toiminallinen Minäkuvia-Sinäkuvia-ryhmä, johon osallistui kuusi lasta ja heidän lähivanhempansa. Tarkoituksena oli lapsen ja lähivanhemman yhteisen hyvän tukeminen. Ryhmää ohjasivat sana-, tanssi- ja mediataiteilija sekä väkivaltatyöntekijä. Ryhmä kokoontui kahdeksan kertaa. Aineisto koostuu lasten ja vanhempien sekä sanataiteilijan tuottamasta kirjallisesta iltasadusta sekä lasten tuottamasta animaatiosta.

4) Äidin ja lapsen yhteinen terapia, joka sisältää kymmenen tapaamista. Jokin tapaaminen kesti tunnin ja ne videoitiin. Terapia perustui vuorovaikutteiseen kehityspsykoterapiaan, jota käytetään traumaperäisten kiintymyshäiriöiden hoidossa. Terapiaprosessiaineisto tuottaa tietoa erityisesti lapsen ja äidin suhteesta ja miten eron jälkeinen vaino on siihen vaikuttanut.

Yksittäiset lapset osallistuivat joko haastatteluihin tai ryhmätoimintaan. Äidin kanssa terapiaan osallistunutta lasta haastateltiin ennen terapian alkamista.

Lasten tiedon tuottamiseen liittyvät eettiset kysymykset

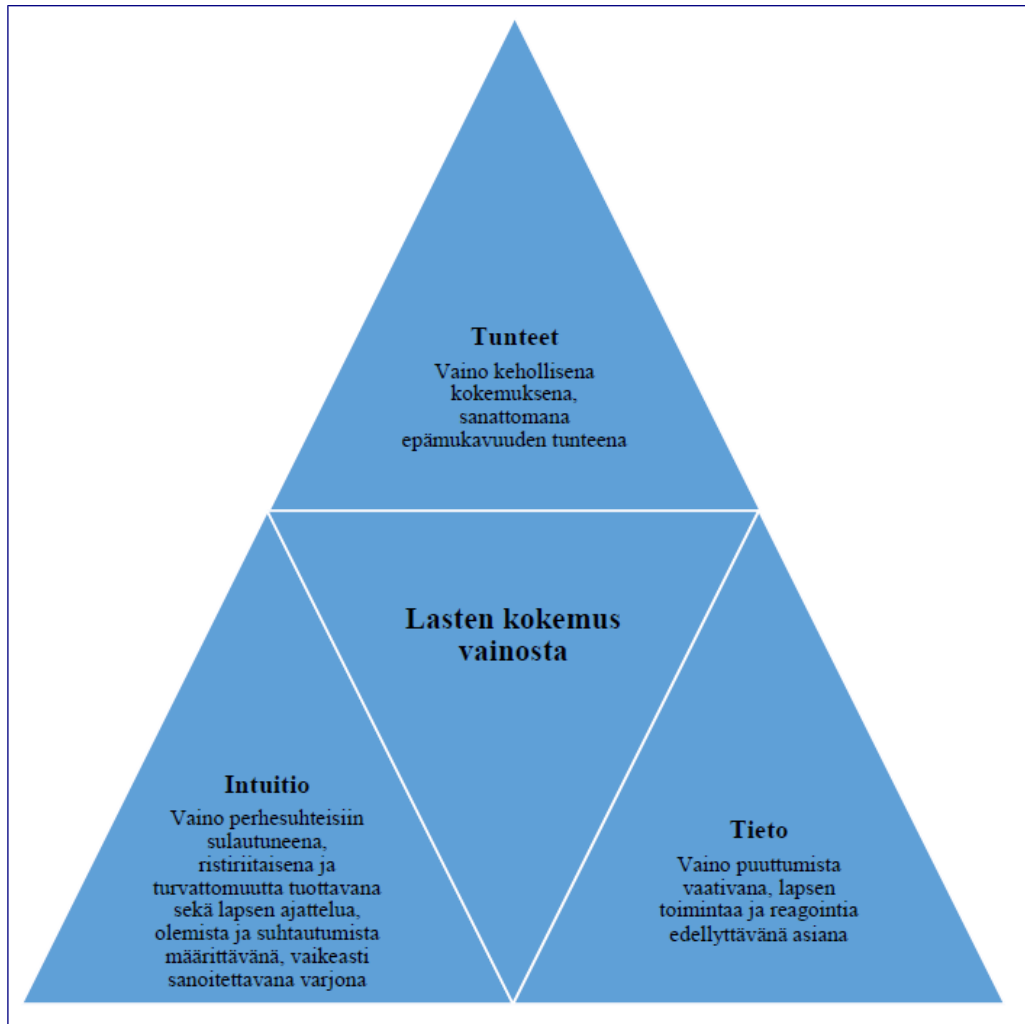
Tutkimusprosessin eettiset kysymykset ovat olleet tasapainoilua lasten suojeluun ja osallistumisen tukemiseen liittyvien näkökulmien välillä (Ellonen & Pösö 2010; Strandell 2010, 103). Tutkimusprosessin keskeisinä eettisinä lähtökohtina ovat olleet lasten ikään ja tilanteeseen soveltuvan erimuotoisen tiedon tavoittaminen sekä turvallisen tilan luominen lasten kokemusten jakamiselle. Tutkimusta ovat ohjanneet kysymykset: Miten lapset voivat tuottaa turvallisesti tietoa kokemuksistaan ja millaisessa muodossa tietoa voidaan tavoittaa tutkimuskäyttöön?

Tutkimuslupa vaadittiin ja sitä pyydettiin aineiston keruuta varten yhdeltä Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistykseltä ja se hyväksyttiin. Lisäksi suostumus pyydettiin vainon kohteena olevilta äideiltä, joilla oli myös asiakkuus ensi- ja turvakotiin. Suostumus pyydettiin sekä äidiltä että isältä niissä tapauksissa, kun kyseessä oli yhteishuoltajuus. Vanhemmille kerrottiin, että tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa lasten huolenaiheista ja turvattomuuden tunteista vanhempien eron jälkeen sekä siitä, miten perhesuhteita voitaisiin tukea. Lapsilla oli mahdollisuus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta tai vetäytyä siitä missä vaiheessa tahansa. Myös se tuotiin esiin, ettei tutkimuksesta kieltäytyminen vaikuta perheen saamiin palveluihin. Tutkimukseen osallistuneet nuoret päättivät itse osallistumisestaan. Kaksivuotiaan lapsen kohdalla molemmat vanhemmat halusivat, että hän osallistuu tutkimukseen muiden sisarusten kanssa, koska hän oli ollut mukana perheen eron jälkeisissä tilanteissa. Kukaan lapsi ei kieltäytynyt osallistumasta tutkimukseen tai keskeyttänyt osallistumistaan. Tutkimusprosessissa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) eettisiä periaatteita. Molemmat aineistonkeruuta toteuttaneet paikallisyhdistykset allekirjoittivat eettisiä periaatteita koskevan sitoumuksen.

Se, että lapset tavoitettiin ammatillisen avun piirissä olevista perheistä ja väkivaltatyöntekijät valitsivat tutkimukseen osallistuneet lapset, on eittämättä kaventanut lasten kokemusten moninaisuuden tavoittamista. Osa lapsista jouduttiin jättämään tutkimuksen ulkopuolelle, kun työntekijät arvioivat, että vaino oli perheessä liian intensiivistä tai kun äiti ja lapset olivat muuttamassa uudelle paikkakunnalle. Näemme kuitenkin, että yhteistyö työntekijöiden kanssa mahdollisti tutkijoiden pääsyn aineistojen äärelle ylipäänsä. Työntekijöiden portinvartijuutta hälvensi osaltaan se, että heillä oli tutkijoiden kanssa yhdessä jaettu tutkimuksellinen kiinnostus tuottaa moniulotteisesti tietoa lasten kokemuksista ja tuoda julki omaa hiljaista tietoaan eron jälkeisestä vainosta. (Vrt. Pekkarinen 2015, 273, 290–294.) Toisaalta tuotetun tiedon näkökulmasta katsottuna erityisesti niiden lasten kohdalla, joilla oli aiempi asiakkuus työntekijän kanssa, saattoi tuttu työntekijä toimia portinvartijana sen suhteen, mitä lapset kertoivat. Lapset saattoivat esimerkiksi välttää tuottamasta sellaista tietoa, mikä saattaisi vaikuttaa ristiriitaiselta suhteessa heidän aiempiin keskusteluihinsa työntekijän kanssa.

Lasten kokemusten lähestyminen tutkimusprosessissa

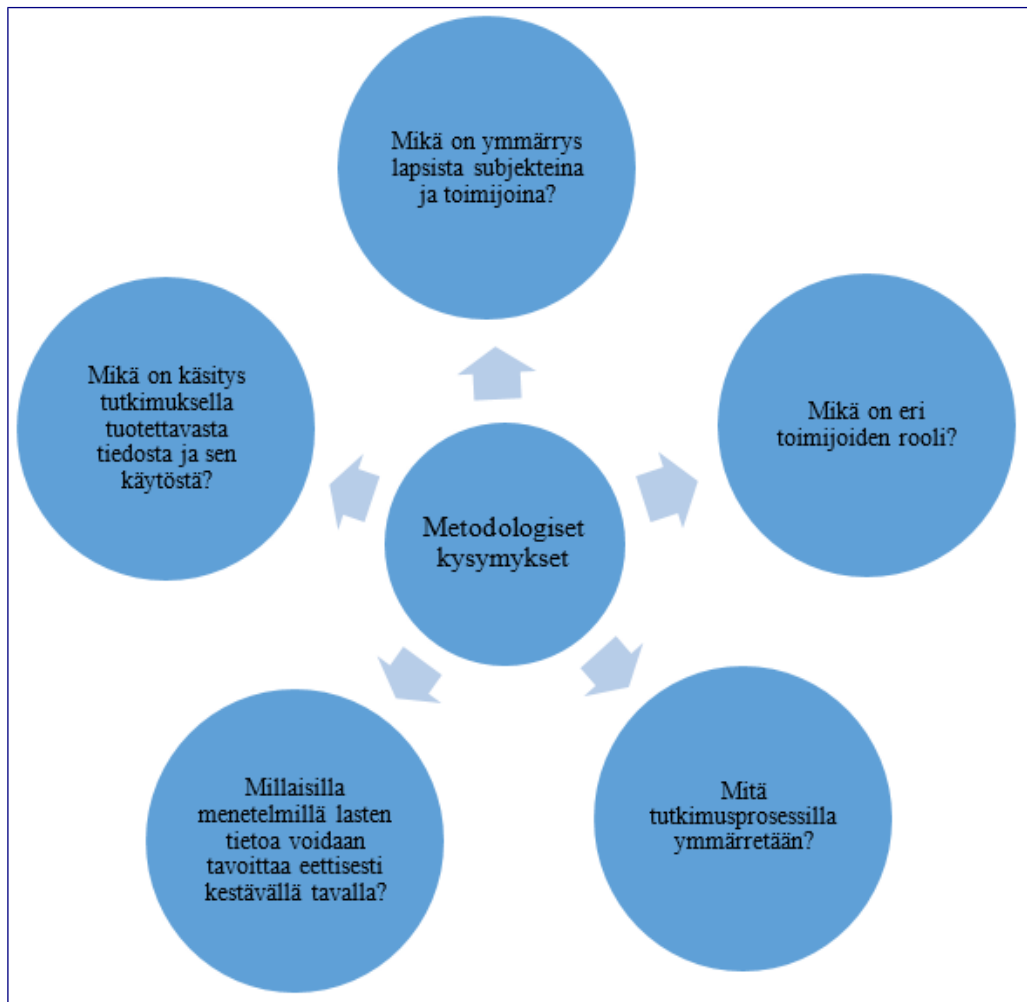
Ymmärrämme tutkimuksessa kokemuksen lapsen (subjekti) sekä isän tai isäpuolen vainokäyttäytymisen ja sen seurausten (objektin) merkityssuhteena (esim. Perttula 2005, 116–117). Lähestymme kokemuksia kolmen kokemuslaadun ulottuvuuden avulla: tunteiden, intuition ja tiedon (Perttula 2005, 123–130), jotka saavat erilaisia sisältöjä lasten kokemuksissa (Kuvio 1). Tutkimusprosessissa on tavoiteltu niiden muodostamaa lasten kokemusten kokonaisuutta (Perttula 2005, 123–130; Nikupeteri & Laitinen 2015; Nikupeteri ym. 2015; Laitinen ym. 2017).

Kuvio 1. Lasten kokemusten lähestyminen tutkimusprosessissa.

Lasten kokemusten ymmärtäminen tunteiden, intuition ja tiedon näkökulmista on vaikuttanut siihen, millaisia metodologisia valintoja tutkimusprosessissa on tehty. Metodologisiin sitoumuksiin sisällyttämme käsityksen ontologiasta ja epistemologiasta; millainen lasten arjen todellisuus on, miten lasten kokemuksia voidaan tutkia sellaisina kuin ne ovat ja

miten niitä voidaan ymmärtää (Perttula 2005, 136). Lasten kokemusten tavoittaminen eettisesti kestäväällä tavalla on edellyttänyt seuraavien kysymysten tekemistä tutkimusprosessin eri vaiheissa (Kuvio 2).

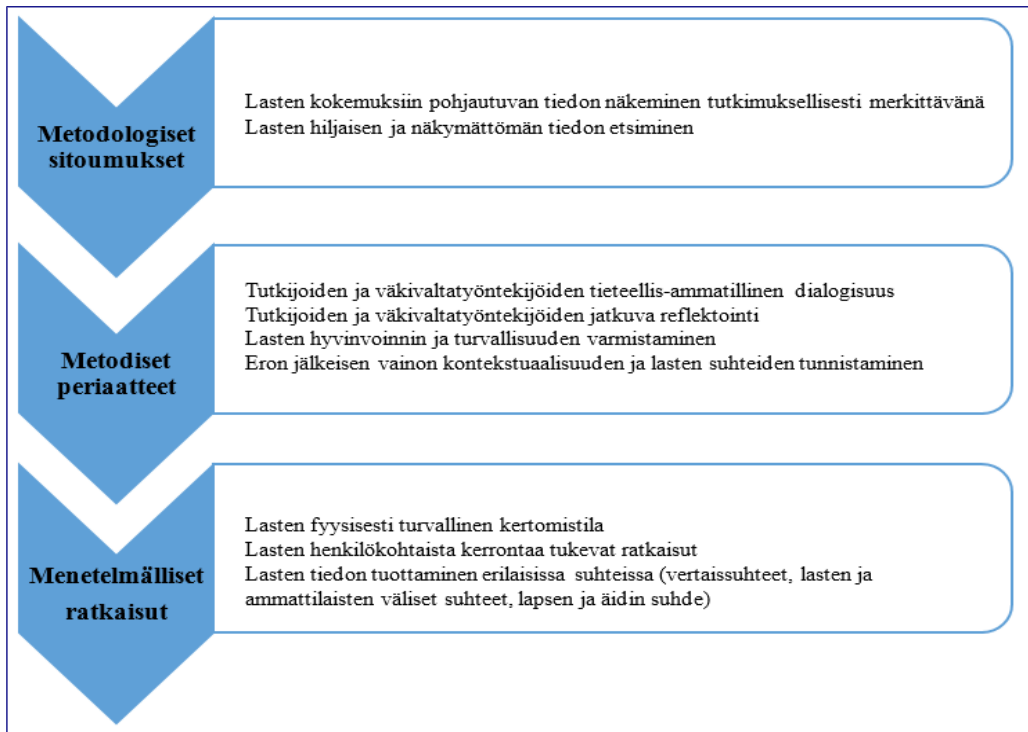

Kuvio 2. Tutkimusprosessia ohjanneet metodologiset kysymykset.

Tutkimusprosessia ohjanneet metodologiset kysymykset kietoutuvat lasten tiedon tuottamisen mahdollisuuksien pohdintaan. Ne ovat olleet läsnä valinnoissa, joita tutkijat ovat prosessin aikana tehneet.

Tutkimusprosessi kerroksellisina valintoina

Olemme jäsentäneet tutkimusprosessia kerroksellisina, toisiinsa sidoksissa olevina valintoina, jotka jakautuvat 1) metodologisiin sitoumuksiin, 2) metodisiin periaatteisiin ja 3) menetelmällisiin ratkaisuihin. Esitämme Kuviossa 3 tutkimusprosessissa tehdyt valinnat edeten laajemmista metodologisista sitoumuksista kohti menetelmällisiä ratkaisuja.

Kuvio 3. Tutkimusprosessi kerroksellisina valintoina.

Tutkimusprosessi pohjautuu metodologisille sitoumuksille, jotka ovat raamittaneet lasten tiedon tavoittamista. Metodiset periaatteet ilmentävät aineistonkeruun menetelmiä, analyysijä ja raportointia. Metodologiset sitoumukset ja metodiset periaatteet tulevat näkyviksi menetelmällisissä ratkaisuisissa eli aineistonkeruun erilaisissa toteutustavoissa. Seuraavaksi tarkastelemme tutkimusprosessissa tehtyjä valintoja.

Metodologiset sitoumukset

Metodologiset sitoumukset pohjautuvat siihen, että olemme nähneet lasten kokemuksiin pohjautuvan tiedon tutkimuksellisesti merkittävänä. Se on tarkoittanut pohdintaa siitä, millaisia kokemuksia olemme tutkimassa, mitä niihin sisällytämme ja mitä kokemukset kertovat lasten arjesta ja hyvinvoinnista. Kokemuksen näkemiseen merkittävänä liittyy keskeisesti tiedon ja sen tavoittamiseen liittyvien reunaehtojen huomioiminen. Lähtökohtana on ollut kriittisen teorian ajatus siitä, että todellisuus muovautuu sosiaalisten, kulttuuristen, eettisten ja subjektiivisten tekijöiden vuorovaikutuksessa, missä valtasuhteiden tiedostamisella ja analyysillä on suuri merkitys. Tiedon tuottaminen rakentuu monitasoiselle sidoksellisuudelle, mikä on vaatinut myös tutkijoiden arvolähtökohtien, kuten lasten subjektiivisuuden ja toimijuuden korostamisen, perustelua. (Esim. Guba & Lincoln 2005.) Metodologisesti monitasoinen sidoksellisuus korostaa fenomenologis-hermeneuttisen otteen merkitystä (esim. Perttula 2005), jolloin vaihtoehtoiset, ristiriitaisetkin tulkinnat ovat mahdollisia.

Lasten kokemusten näkeminen tutkimuksellisesti merkittävänä on korostanut lasten oikeutta kokemuksiin ja tietoon sekä heidän oikeuttaan tuottaa tietoa tutkimuskäyttöön

aikuisten – vainon kohteena olevan äidin – tuottaman tiedon rinnalla. Lasten kokemusten tutkiminen on tuottanut sellaista tietoa, mikä ei tullut esille vainon kohteena olevien äitien kerronnassa. Lasten kerronta mahdollisti esimerkiksi intuitiivisen tiedon tunnistamisen osana heidän kokemustaan vanhempien välisestä vainosta (Laitinen ym. 2017). Lasten kokemusten näkeminen tärkeänä on luonut lapsille tiedon tuottamisen valtaa, jota heillä ei ehkä aiemmin ole ollut suhteessa omiin kokemuksiinsa ja arkeensa. Haavoittavuutta ja negatiivisia seurauksia painottavat lähtökohdat eivät olisi antaneet sijaa lapsen tiedolle (ks. Hurtig 2006; Strandell 2010, 103). Toisaalta tutkimusprosessin virittyminen toivon ja selviytymisen suunnasta on vaikuttanut siihen, millaisena lasten tieto näyttäytyy ja miten sitä tulkitaan.

Lisäksi lasten kokemusten tavoittamisessa on ollut keskeistä lasten hiljaisen ja näkymättömän tiedon etsiminen. Se on merkinnyt eettis-poliittista sitoumusta ja eettisyyden prosessuaalista analysoimista läpi tutkimuksen. Arvo-orientoitunut eettinen strategia on määrittänyt, millaisia aineistonkeruumenetelmiä tutkimuksessa on käytetty ja miten lasten tietoa on tuotettu (Christensen & Prout 2002). Kyse on ollut poliittisesta sitouuksesta, jossa on tuotu esiin marginaalisia kokemuksia ja tuotettu tietoa ammatilliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tutkimus on ymmärretty areenana, joka voi tavoittaa erilaisia ääniä, tunteita ja merkityksiä (Denzin 1983), joiden avulla voidaan tuottaa tietoa aiemmin sanoittamattomista kokemuksista uhrien auttamiseksi sekä palvelu- ja oikeusjärjestelmän kehittämiseksi.

Metodiset periaatteet

Tutkimuksen keskeisenä metodisena periaatteena on ollut tutkijoiden ja väkivaltatyöntekijöiden tieteellis-ammattillinen dialogisuus. Se on tarkoittanut, että tutkimustyötä on suunniteltu, toteutettu ja arvioitu tutkijoiden ja väkivaltatyöntekijöiden yhteistyönä. Periaatteessa korostuvat teoreettisen, metodisen, professionaalisen ja kokemuksellisen tiedon sekä käytännön viisauden (esim. Drury-Hudson 1999) yhteensovittaminen, jossa eri osapuolilla oleva tieto ja asiantuntijuus nähdään toisiaan täydentävinä. Varjo-hankkeen työntekijöillä on pitkä kokemus väkivallan uhrien ja tekijöiden auttamisesta ja heidän kohtaamisen mahdollisuuksista. Työntekijöiden ilmiökohtaista tietoa (Nikupeteri 2016, 144) voidaan pitää edellytyksenä, kun tutkitaan lähisuhdeväkivallan muotoa, joka voi johtaa äärimmäisiin tekoihin. Lisäksi työntekijöiden hiljainen tieto oli tärkeää, kun pohdittiin sellaisia asiakasperheitä, joiden voidaan katsoa elävän eron jälkeisen vainon varjossa.

Tutkijoilla puolestaan on asiantuntijuutta teoreettisissa, metodologisissa ja tutkimuseettisissä kysymyksissä. Kun tutkitaan sensitiivistä ilmiötä, pitkäaikainen yhteistyö on ollut tärkeää toimivan ja luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentamisessa, jotta välttyttäisiin yhteistyöhön liittyviltä haasteilta (esim. tavoitteiden yhteensovittamisen vaikeus ja tietämättömyys organisaatioiden toimintakäytännöistä) ja tutkimukseen osallistuvien vahingoittamiselta (vrt. Sullivan ym. 2016). Dialogisuuden lähtökohtana on ollut molemminpuolinen kriittisyys. Se on tarkoittanut tarvittaessa toisen osapuolen lähtökohtien neuvottelua – tutkijoiden ja työntekijöiden subjektiivisuuden tiedostamista – tutkimusprosessin suunnittelussa ja toteuttamisessa, jotta tutkimuksellinen objektiivisuus säilyisi.

Tutkijoiden ja työntekijöiden yhteinen tutkimusprosessi on edellyttänyt yhteisen arvopohjan ja eettisten periaatteiden jakamista. Tutkimusprosessin lähtökohtana on ollut lasten oikeuksien näkökulma (Bradbury-Jones 2014), joka on mahdollistanut lapsilähtöisen, oikeudellisiin ja poliittisiin näkökohtiin sitoutuvan tutkimuksen tekemisen. Lapset ja nuoret

on nähty tutkimuksessa vainon asiantuntijoina, joilla on mahdollista vaikuttaa palveluiden kehittämiseen (esim. Laitinen 2004, 55–56.) Tutkimusprosessia läpäisevä tieteellis-ammattillinen dialogisuus on mahdollistanut tutkimustulosten suoran hyödyntämisen myös käytännön työssä ja työmenetelmien kehittämisessä.

Dialogisuus korostaa tutkijoiden ja väkivaltatyöntekijöiden jatkuvaa reflektointia tutkimusprosessia läpäisevänä metodisena periaatteena aineistonkeruun suunnittelusta aineiston analyysiin ja tulkintojen tekemiseen (vrt. Davis 1998). Se on tarkoittanut tutkimukseen osallistuvien kunnioittamista ja kaikkien tutkimukseen osallistuneiden aikuisten ”reflektiivisen vastuun” ottamista eettisistä kysymyksistä (Cater & Øverlien 2014, 76). Eettinen vastuu ja reflektointi ovat jatkuneet tutkimustulosten julkaisemiseen asti. Työntekijät ovat esimerkiksi lukeneet tutkimusraportit ennen niiden julkaisemista. Tutkijat ovat halunneet testauttaa aineistoista luomansa käsitteellistykset ja jäsennykset työntekijöillä ja saada palautetta, kommunikoiivatko ne työntekijöiden arkihavaintojen kanssa. Vuoropuhelu on ollut molemmin puolin palkitsevaa. Ammattilaisilla ei ole ollut teksteihin muutostoiveita. He ovat olleet hämmentyneitä siitä, miten tutkijoiden analyysit tuovat näkyväksi tietoa, jota heillä on ilmiöstä ollut, mutta jota ei ole vielä jäsennetty tai sanoitettu.

Kolmantena tutkimusprosessia läpäisevänä metodisena periaatteena on ollut lasten hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistaminen. Tutkimuksessa on ollut keskeistä hahmottaa eritasoiset vallan sidokset sekä vainon haavoittavuus lasten tiedon tuottamisen reunaehtoina. Vaikka aineistoa on kerätty tutkimusta varten, on lasten hyvinvointi ja turvallisuus ollut ensisijaista tutkimuksellisiin tarpeisiin nähden. Siksi kaikkia lapsia ei ole esimerkiksi haastateltu tai kaikki eivät ole osallistuneet ryhmätoimintoihin. Aineistonkeruun periaatteina ovat olleet lasten iästä, traumatisoitumisen asteesta ja vainon intensiivisyydestä riippuen erilaiset tavat tukea lasten kerrontaa (sanallista, toiminnallista, taiteellista) vanhempien eron jälkeisestä vainosta. Vaikka olemme lähestyneet lapsia aktiivisina toimijoina, on ollut tärkeää ylläpitää myös perinteistä näkemystä lapsista haavoittuvina ja suojelun tarpeessa olevina yksilöinä (Cater & Øverlien 2014, 76).

Lasten hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistamiseen liittyy metodisena periaatteena eron jälkeisen vainon kontekstuaalisuuden ja lasten suhteiden tunnistaminen, mikä on tarkoittanut sitä, että lasten tiedolle on etsitty tukevia tiedon lähteitä. Äitien kerronta ja työntekijöiden tieto asiakasprosesseista ja niiden reflektointi ovat kehystäneet lasten tuottamaa tietoa ja heidän vainolle antamiaan merkityksiä. Taustalla on ajatus siitä, että lasten kokemukset muodostuvat kulttuurisesti rakentuvissa perhekäytännöissä sekä horisontaalisissa (sisarusuhteet) ja vertikaalisissa suhteissa (vanhempi-lapsi suhteet). (Gulløv ym. 2015, 507–508, 514; Morris ym. 2015, 21.) Ratkaisu on auttanut hahmottamaan esimerkiksi lapsen arjen ja lapsuuden kokonaisuutta, lapsen perhesuhteita ja saman perheen lasten erilaisia kokemuksia ja erilaista tietoa. Toiseksi periaate on merkinnyt sosiokulttuurista herkkyyttä, jossa lasten tieto ja perhesuhteet on asetettu laajempaan yhteiskunnallis-ammattilliseen yhteyteen erityisesti työntekijöiden tuottamaa tietoa hyödyntäen. Erilaiset suhteet (esim. tutkija-työntekijä, työntekijä-lapsi, vanhempi-lapsi) ja lasten kokemusten liittäminen laajempaan yhteyteen näyttäytyvät lapsen tiedon tuottamisen näkökulmasta tiedon tuottamista mahdollistavina ja edesauttavina tekijöinä (vrt. Pekkarinen 2015, 291–294).

Menetelmälliset ratkaisut

Menetelmällisillä ratkaisuilla tarkoitamme aineistonkeruussa huomioituja lasten turvallisuuden ja subjektiivisen tiedon tuottamisen mahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä. Erilaiset tiedon tuottamisen tavat ovat mahdollistaneet lasten kokemusten tavoittamisen moniulottei-

sesti sanallisen, vuorovaikutuksellisen, toiminnallisen, piirretyn ja kirjoitetun materiaalin avulla. Valintojen lähtökohtana on ollut, että lapsille luodaan fyysisesti, emotionaalisesti ja psyykkisesti turvallisia tiloja jakaa kokemuksiaan.

Koska tutkimus vanhempien välisestä eron jälkeisestä vainosta kohdentuu ihmisryhmään, joka ei voi elää normaalia arkea vapaasti elinympäristössään, korostuu aineistonkeruussa lasten fyysisen kertomistilan (Eskonen 2005) merkitys. Tutkimukseen osallistumisen tuottamaa riskiä lasten turvallisuudelle ja vahingoittamiselle on pyritty vähentämään sillä, että aineistot on kerätty Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistysten tiloissa, joissa on fyysisesti turvalliset puitteet kohdata vainon uhreja. Väkivaltatyöntekijöiden ammattitaito on mahdollistanut sen, että he pystyvät arvioimaan lapsille aiheutuvia riskejä tutkimukseen osallistumisesta. Lisäksi he pystyvät tarjoamaan lapsille välitöntä tukea, jos esimerkiksi haastatteluun osallistuminen nostaa heissä kipeitä muistoja.

Eron jälkeisen vainon tiedon tuottamiseen liittyvä riski on tarkoittanut sitä, että tutkijoina olemme joutuneet luopumaan lasten henkilökohtaisesta kohtaamisesta, sillä siihen olisi tarvittu vahvaa väkivalta- ja terapiatyöosaamista. Koska vaino oli monen lapsen kohdalla edelleen osa arkea, oli vahingon aiheuttamisen vaara suuri, emmekä tutkijoina uskaltaneet ottaa sitä riskiä. Lasten henkilökohtaisesta kohtaamisesta luopumisella halusimme myös kunnioittaa perheiden elämäntilanteita, vaikka tutkijoina meillä on salassapitovelvollisuus suhteessa tutkimuksen osallistujiin: Monet vainon kohteena elävistä perheistä elävät ”maan alla” eivätkä uhrit halua tulla nähdyksi sen pelossa, että tieto heidän olinpaikastaan ja tekemisistään leviäisi vainoajan tietoon. Valintojen seurauksena tutkijoiden paikkaa on määrittänyt ulkopuolisuus ja hermeneuttinen, lasten elämämaailmaa ymmärtämään pyrkivä katse. Se on tarkoittanut myös sitä, että syvemmän tiedon saaminen lasten kokemuksista ei ollut mahdollista, vaan tutkijoina olimme sen tiedon varassa, mitä väkivaltatyöntekijöiden ja lasten kohtaamisissa tuotettiin. Vaikka esimerkiksi lasten uudelleen haastattelu olisi voinut olla mahdollista, olisi se aiheuttanut lisäkuormitusta niin lapsille kuin työntekijöille.

Ammatillisessa toimintaympäristössä toteutettu aineistonkeruu voi kuitenkin sisältää myös rajoitteita tiedon tuottamisen näkökulmasta. Jos ajatellaan, että lasten osallistuminen tutkimukseen on mahdollista vain ammatillisessa ympäristössä, korostaa se lasten haavoittuvuutta ja voi vähentää heidän näkemistä kyvykkäinä toimijoina (Cater & Øverlien 2014, 71). Lisäksi institutionaaliset tilat ovat lapsille poikkeuksellinen arjen ympäristö, mikä voi vaikuttaa lasten kerrontaan ja toimintaan (Ulvik 2015, 195). Tiedon tuottaminen lasten arjen kokemuksista saattaisi olla autenttisempaa lasten omissa arjen ympäristöissään.

Fyysinen kertomistila kehystää lasten henkilökohtaista kerrontaa tukevia ratkaisuja, mikä on tarkoittanut lapsen tarpeiden ja toiveiden huomioon ottamista tutkimukseen osallistumisen tavassa. Se on mahdollistanut myös lasten erimuotoisen, lapsilähtöisen tiedon tavoittamisen siitä, millaisena vanhempien välinen eron jälkeinen vaino ilmenee heidän arjessaan (vrt. Cater & Sjögren 2016). Väkivaltatyöntekijät pohtivat kunkin lapsen kohdalla, millä tavoin lapsi voisi pystyä tuottamaan tietoa suhteessa menneisiin kokemuksiin ja nykytilanteeseen ja millaisella menetelmällä kerrontaa voitaisiin parhaiten tukea (ks. myös Ellonen & Pösö 2010, 205–206). Henkilökohtaisen kerronnan tukemisen taustalla on ollut lähtökohtana lasten subjektiivisen ja arvosidonnaisen tiedon, tunteiden ja intuition tavoittaminen. Yhtenä keskeisenä tekijänä lasten erilaisten kokemusten ja subjektiivisen tiedon tavoittamisessa on ollut lasten iän huomioiminen. Tiedon tuottamisen näkökulmasta lasten laaja ikäjakauma (2–21 vuotta) on mahdollistanut sen, että olemme saaneet vanhempien väliselle vainolle moniulotteista sanoitusta sekä toiminnallista ja visuaalista kuvausta sen ilmenemisestä, seurauksista ja lasten rooleista (ks. Gulløv ym. 2015, 509).

Kolmantena menetelmällisenä ratkaisuna aineiston keruussa on ollut lasten tiedon tuottaminen erilaisissa suhteissa. Tutkimusprosessissa vertaissuhteet muodostavat horisontaalisen tiedon tuottamisen tilan, jossa henkilökohtaiseen kokemukseen kiinnittynyt tieto kumuloi-tuu ja täydentyy samaa kokeneiden sisarusten ja vertaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tiedon tuottaminen sisarus-suhteissa toteutettiin haastatteluin ja terapeuttisesti orientoitu-neessa toiminnallisessa ryhmässä. Lapset saivat valita, osallistuvatko he haastatteluun yksin vai yhdessä sisaruksensa kanssa. Ryhmässä tiedon tuottaminen perustui väkivalta-työntekijöiden tietoon siitä, että lasten yhteinen kokemus perheen tilanteesta oli yhdistänyt sisarusia ja että sisarukset kokivat perhesuhteet pääsääntöisesti hyvinvointia tukevana voi-mavarana (ks. Gullöv ym. 2015, 507).

Sisarusparihaastattelut mahdollistivat löytämään lasten yksilöllisiä kokemuksia vainon varjostamasta arjesta. Ne osoittavat, että saman perheen sisällä lapsilla voi olla erilaista tie-toa ja erilaisia kokemuksia vainosta ja ne voivat olla keskenään jopa ristiriitaisia. Lisäksi lapset ottavat erilaisia rooleja vainon tilanteissa. (Myös Skopp ym. 2005, 325.) Saman per-heen lapset saattoivat sanoittaa kokemuksiaan ja kokea turvattomuutta eri tavoin ja nähdä vainon vaikutuksen perheen arjessa erilaisena (Nikupeteri & Laitinen 2015; Nikupeteri ym. 2015; Laitinen ym. 2017). Tämä korostaa lasten subjektiivisten kokemusten tuottamisen ja kokemusten henkilökohtaistamisen tärkeyttä myös ammatillisissa interventioissa (myös Skopp ym. 2005, 330).

Lasten kerronnan ja tiedon tuottaminen toiminnallis-terapeuttisessa ryhmässä perustui lasten samankaltaisten kokemusten jakamiseen ja prosessoimiseen (myös Eskonen 2005). Ryhmän esivalmistelut vaativat työntekijöiltä pohdintaa siitä, mitä lasten yhteen kokoami-nen tarkoittaa eettisesti ja mitä siitä voi seurata. Ensisijaisesti ryhmässä tavoiteltiin tera-peuttista tilaa, jossa lapset voisivat käsitellä väkivaltakokemuksiaan. Vertaistuellinen ilma-piiri ja toiminta, työntekijöiden ohjaamana, mahdollisti lasten kerronnan turvallisessa ympäristössä toiminnan ja vuorovaikutuksen avulla. Vertaisuus perustui sille, että yhteinen jaettu kokemus mahdollisti luottamuksen syntymisen lasten kesken. (Eskonen 2005, 45.) Ryhmätoiminnalla oli lähtökohtaisesti vahvempi terapeuttinen ulottuvuus verrattuna lasten ja nuorten kanssa toteutettuihin haastatteluihin. Ryhmän toiminnassa korostettiin lasten autonomiaa ja se perustui huolenpidon etiikalle (Eriksson & Näsman 2012).

Ryhmässä kerätty aineisto tuottaa lasten näkökulmasta tietoa siitä, miten he kokevat suhteensa äitiinsä ja isäänsä/isäpuoleensa ja miten he toimivat suhteessa heihin ja sisariin-sa. Tuotettu tieto on muodoltaan puhuttua, piirrettyä, leikittyä ja elehdittyä ja siinä korostu-vat tunnetieto, perhesuhteisiin liittyvä suhdetieto sekä arjen tapahtumiin liittyvä tieto (vrt. Nikupeteri 2016, 120). Lapset kertovat sanallisesti, mitä on tapahtunut, piirtävät tunteisiin ja kokemuksiin – esimerkiksi pelkoihin ja turvallisuuteen – liittyviä kuvia, leikkivät, liikku-vat tilassa ja toimivat suhteessa toisiinsa eri tavoin riippuen, millaisesta teemasta on kyse (esimerkiksi vetäytyminen-intensiivinen osallistuminen; huolenpito-pelleily). Verbaalinen, toiminnallinen ja kehonkieleen sidottu olemuksellinen kerronta sekä mielikuvitusta ja leik-kiä hyödyntävä kerronta muodostavat toisiaan täydentävän tiedon tuottamisen kokonaisuuden. (Myös Eskonen 2005.)

Ryhmässä kerättyyn tietoon kiinnittyvät myös lasten ja työntekijöiden väliset suhteet muodostaen vertikaalisen tiedon tuottamisen tilan, jota tukevat luottamus, tuttuus ja jaettu tieto lapsen menneisyydestä, perhesuhteista ja kokemuksista. Lasten ja työntekijöiden väli-sillä suhteilla pyrittiin luomaan lapsille turvallinen tila tuottaa tietoa, missä työntekijöiden lähtökohtainen tieto lapsen ja hänen perheensä tilanteesta tuki kerrontaa. Tiedon tuottamis-ta ei siten tarvinnut aloittaa luottamuksellisen suhteen rakentamisesta ja esimerkiksi useista

syvähaastatteluista (esim. Laitinen 2004). Tutkimuskokonaisuudessa ryhmässä tuotettu tieto täydentää ja syventää lasten haastatteluissa tuottamaa sanallista kerrontaa.

Oman kokemuksen ja arjen ulkopuolelta tuotettu tieto tulee näkyväksi lasten ja taitelijoiden välisessä suhteessa tuotetussa aineistossa. Taiteellis-toiminnallinen Minäkuvia-Sinäkuvia-ryhmä perustui lasten luovalle toiminnalle ja sisälsi kirjoittamista, liikkumista ja erilaisten esitysten tekemistä. Toiminnallisuuden ja erilaisten luovien menetelmien avulla erityisesti pienten lasten oli mahdollista tuottaa tietoa, jota he eivät välttämättä sanallisesti olisi kyenneet tuottamaan. Ryhmässä lapset ja vanhemmat tuottivat ryhmäprosessin tuotoksena iltasadun, jota sanataiteilija Timo Harju kirjoitti jokaisen tapaamiskerran päätteeksi. Metseen ja puun sairastumiseen liittyvä iltasatu kuvastaa väkivallan vaikutuksia perheessä ja siitä toipumisen ja selviytymisen keinoja ja mahdollisuuksia. Prosessilla tavoiteltiin lasten voimaannuttamista ja tukemista vanhempien välisen vainon tilanteessa. Etäältä, oman kokemusmaailman ulkopuolelta tuotettu, mielikuvitusta hyödyntävä tieto antoi lapsille mahdollisuuden käsitellä ja sanoittaa kokemuksia luovasti ja ilman väkivaltaan liittyvää sanastoa.

Lapsen ja äidin suhteessa tuotettu tieto muodostaa vertikaalisen ja luonteeltaan intiimin tilan tiedon tuottamiselle. Terapiatapaamisissa tietoa tuotettiin lapsen ja äidin suhteessa väkivaltatyöntekijän tukemana. Tavoitteena oli keskinäisen suhteen vahvistaminen ja siihen liittyen vanhemmuuden vakauttaminen. Terapiakeskusteluissa lapsi pystyi välittömästi käsittelemään äidin kanssa kokemuksiaan isän vainosta sekä vainon aiheuttamia seurauksia lapsen ja äidin suhteelle. Terapia-aineisto tuottaa tutkimuskokonaisuuteen haastatteluissa ja ryhmissä tuotettua tietoa syventävää tietoa.

Kokonaisuudessaan erilaisin menetelmin ja erilaisissa suhteissa tuotettu tieto on mahdollistanut lasten tiedon tavoittamisen moniulotteisena ja ristiriitaisenakin. Samalla menetelmät ovat mahdollistaneet lasten arjessa ja kokemuksissa läsnä olevien intuition ja tunteiden tavoittelemisen.

Tutkimus lasten sensitiivisten kokemusten ja avun tarpeiden esiin tuojana

Lasten kokemusten tutkiminen vanhempien välisestä eron jälkeisestä vainosta on osoittanut, kuinka sensitiivisiin kohdeilmioihin kiinnittyy paljon erityisyyttä, joka on huomioitava tutkimuksen toteutuksen eri vaiheissa (myös Hämäläinen 2012). Lasten kokemusten eettinen tavoittaminen on edellyttänyt moniulotteista vastausten punnintaa metodologisiin kysymyksiin (ks. kuvio 2) ja irtautumista osin totunnaisista tutkimuksen tekemiseen liittyvistä vastauksista (vrt. Strandell 2010, 107). Tutkimusprosessia ohjanneet metodologiset kysymykset kehystävät toisiinsa sidoksissa olevia, kerroksellisia metodologisia sitoumuksia, metodisia periaatteita ja menetelmällisiä ratkaisuja. Valinnoilla on tavoiteltu lasten hyvinvointia ja turvallisuutta edistävien tutkimuksellisten ratkaisujen tekemistä.

Tutkimusprosessin keskeisenä kysymyksenä on ollut, mikä on ymmärrys lapsista subjekteina ja toimijoina. Olemme sitoutuneet tutkimuksessa aktiiviseen lapsikäsitukseen ja ymmärrykseen lapsista toimijasubjekteina (Katz 2015), mikä on vaatinut ilmiökohtaisen ja tutkimusprosessiin liittyvän tiedon ja ymmärryksen yhteensovittamista. Tiedon tuottaminen lasten sensitiivisistä kokemuksista on edellyttänyt irrottautumista ymmärryksestä, jossa lapsuus näyttäytyy universaalina ja lasten kokemukset yhtenäisinä (esim. Eskonen 2005; Cater & Sjögren 2016).

Lasten kokemusten tutkiminen sensitiivisestä aiheesta on vaatinut pohtimaan sitä, mikä on eri toimijoiden rooli tutkimusprosessissa. Tutkimusprosessi on edellyttänyt tutkijoiden

ja väkivaltatyöntekijöiden osaamisen ja tiedon paikan määrittelyä tutkimuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Tutkijoiden ja väkivaltatyöntekijöiden tärkeimpänä yhdistävänä tekijänä on ollut molempien osapuolten motiivi tuottaa tietoa eron jälkeisestä vainosta lasten näkökulmasta sekä tuoda esiin lasten hiljaista, marginaalista ääntä osaksi tutkimuksellisia ja yhteiskunnallisia keskusteluja pari- ja lähisuhdeväkivallasta (ks. esim. Oakley 1994). Tutkimukselliset tiedon tuottamisen motiivit ovat kiinnittyneet sosiaalisen ja moraalisen oikeudenmukaisuuden peräänkuuluttamiseen, asianajoon sekä emansipatoriseen tiedonintressiin. Lisäksi eri toimijoiden osallistuminen tutkimukseen on edellyttänyt sen pohtimista, mitä tutkimusprosessilla ymmärretään. Tutkimusprosessi on edellyttänyt tutkimuksellisten ja käytännöllisten tavoitteiden ja periaatteiden yhteensovittamista. Äärimmäisen, sensitiivisen kohdeilmion tutkimuksessa tutkijoiden tekemät luopumiset, kuten se, että tutkijat eivät kohdanneet lapsia henkilökohtaisesti, ovat riskien punninnan tulosta ja näyttäytyvät eettisinä ratkaisuin luopumisen sijaan.

Tärkeänä tutkimusprosessia ohjanneena kysymyksenä on ollut, millaisilla menetelmillä lasten tietoa voidaan tavoittaa eettisesti kestäväällä tavalla. Tutkimusprosessi havainnollistaa, kuinka erilaisilla menetelmillä kerätyllä aineistolla voidaan tavoittaa lasten tietoa moniulotteisesti sekä oikeuttaa ja antaa tilaa lasten erilaisille kokemuksille. Aineistonkeruutavat ovat mahdollistaneet tiedon tuottamisen lasten kokemuksista sosiaalisissa suhteissa rakentuvana ja moniulotteisena kognitiivisena, emotionaalisenä ja kehollisena kokemuksena (Øverlien 2013, 284). Vaikka olemme korostaneet tutkimuksessa lasten asemaa itsenäisinä tiedon tuottajina, lasten tiedon tuottamisen mahdollisuudet riippuvat kuitenkin aikuisista, kun tutkimuskontekstina on ilmiö, joka luo äärimmäisen, yhteisen uhan niin lapsille kuin vainon kohteina oleville äideille. Tiedon tuottaminen horisontaalisissa ja vertikaalisissa suhteissa on mahdollistanut moniulotteisen tiedon tuottamisen, kun tavoitteena on ollut ymmärryksen lisääminen ilmiöstä. Lapset kokevat, tietävät, kuulevat, näkevät ja todistavat jotakin osaa perheen arjesta, minkä vuoksi sukupolvisuhteiden ja auttamissuhteiden huomioiminen lasten tietoa kontekstoivina ja tukevinä ulottuvuuksina on mahdollistanut ymmärryksen syventämisen lasten merkityksenannoista. Samalla erilaisissa suhteissa tuotettu tieto on tarjonnut tutkijoille erilaisia paikkoja lasten arjen ja kokemusmaailman hermeneuttiseen ymmärtämiseen ja tulkintaan sekä kokemuslaatujen – tiedon, tunteiden ja intuition – (Perttula 2005) hahmottamiseen. Tutkimusprosessi osoittaa, kuinka lasten kokemusten moninaisuutta ei olisi ollut mahdollista tavoittaa pelkästään vainon kohteena olevien äitien tai väkivaltatyöntekijöiden näkemyksiä kuulemalla.

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut tiedon tuottaminen lasten kokemuksista, jotta heidän kokemuksensa ja toimijuutensa eron jälkeisen vainon tilanteissa voitaisiin tunnistaa ja lapsia voitaisiin auttaa paremmin. Se on saanut tutkijat pohtimaan sitä, mikä on käsitys tutkimuksella tuotettavasta tiedosta ja sen käytöstä. Tutkijat ja väkivaltatyöntekijät ovat nähneet tutkimukseen pohjautuvan tiedon tärkeänä tekijänä lapsilähtöisten käytäntöjen kehittämisessä ja ammattilaisten osaamisen lisäämisessä lasten väkivaltakokemusten tunnistamisessa ja niihin puuttumisessa. Lasten auttaminen on mahdollista vain, jos heidän kokemuksensa sanoitetaan ja tunnistetaan. Tutkimuksessa esiin tullut lasten kokemusten erilaisuus ja kokemusten henkilökohtaistamisen tärkeys korostavat lasten erilaisten kokemusten tunnistamista myös ammatillisissa interventioissa. Tutkijoiden näkökulmasta palkitsevaa on ollut se, että tutkimustulokset on nähty yhteiskunnallisesti tärkeinä ja niillä on ollut käyttöä lasten ja perheiden auttamisessa (ks. Ellonen & Pösö 2010, 206). Lisäksi tutkimusprosessi on osoittanut, että huolellisesti tehdyt tutkimukselliset valinnat ja yhteistyö lasten kanssa työskentelevien työntekijöiden kanssa voivat mahdollistaa äärimmäisen uhan alla elävien lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen.

Kiitämme tutkimukseen osallistuneita lapsia ja nuoria sekä Oulun ja Mikkelin Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistyksiä ja Varjo-hankkeen työntekijöitä tutkimusyhteistyöstä. Lisäksi kiitämme kahta anonyymia refereetä, joiden korjausehdotukset autoivat merkittäväällä tavalla tekstin viimeistelyssä.

Kirjallisuus

- Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) 2009. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.
- Bradbury-Jones, Caroline 2014. Children as co-researchers. The need for protection. Edinburgh: Dunedin Academic Press.
- Cater, Åsa & Sjögren, Johanna 2016. Children Exposed to Intimate Partner Violence Describe Their Experiences: A Typology-Based Qualitative Analysis. *Child and Adolescent Social Work Journal* 33 (1). DOI 10.1007/s10560-016-0443-7.
- Cater, Åsa & Øverlien, Carolina 2014. Children exposed to domestic violence: A discussion about research ethics and researchers' responsibilities. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 67–79.
- Christensen, Pia & Prout, Alan 2002. Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood* 9 (4), 477–497.
- Davis, John M. 1998. Understanding The Meanings of Children: A Reflexive Process. *Children and Society* 12 (5), 325–355.
- Denzin, Norman K. 1983. Interpretive interactionism. Teoksessa Morgan, Gareth (toim.), *Beyond method: strategies for social research*. Beverly Hills: Sage, 129–146.
- Drury-Hudson, Julie 1999. Decision making in child protection: the use of theoretical, empirical and procedural knowledge by novices and experts and implications for fieldwork placement. *British Journal of Social Work* 29 (1), 147–169.
- Edleson, Jeffrey L. 1999. Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence* 14 (8), 839–870.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja 2010. Lapset arvioimassa tutkimuksen etiikkaa – esimerkkinä uhritutkimus. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.), *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura ry julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry, 192–209.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabeth 2012. Interviews with children exposed to violence. *Children and Society* 26 (1), 63–73.
- Eskonen, Inkeri 2005. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? *Acta Universitatis Tamperensis* 1107. Tampere: Tampere University Press.
- Forsberg, Hannele 2000. Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forssell, Anna 2016. Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child-father relationships after parental separation in cases involving intimate partner violence. *Örebro Studies in Social Work* 17. Örebro: Örebro University.
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S. 2005. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.), *The Sage handbook of qualitative research*. Third edition. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 191–215.

- Gulløv, Eva & Palludan, Charlotte & Winther, Ida Wentzel 2015. Engaging siblingships. *Childhood* 22 (4), 506–519.
- Hurtig, Johanna 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.), *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167–193.
- Hydén, Margareta 2014. The teller-focused interview: Interviewing as a relational practice. *Qualitative Social Work* 13 (6), 795–812.
- Hämäläinen, Kati 2012. Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D56. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, väestöliitto.
- James, Allison & Prout, Alan (toim.) 1999. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. 2. painos. London: Falmer Press.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna 2015. Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. Tallinna: United Press Global.
- Katz, Emma 2015. Domestic Violence, Children's Agency and Mother Child Relationships: Towards a More Advanced Model. *Children and Society* 29 (1), 69–79.
- Kinnunen, Jaana 2016. Kun väkivalta ei päättynytkaan eroon. Tutkimus lastenvalvojen työkäytännöistä eron jälkeisen väkivallan ja vainon tilanteissa. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Lapin yliopisto. [www-lähde]. < <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=14e0aad0-75d5-47b9-b955-dd45950f67c0> > (Luettu 19.2.2017).
- Kotanen, Riikka 2013. Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:5*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laitinen, Merja 2004. Häväistyt ruumiit, rikota mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna 2017. Häiritsevä tieto ja tietämyys – Lapset tietävinä toimijoina vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Artikkelin käsikirjoitus. Tulossa teokseen Valkonen, Jarno (toim.), *Häiritsevä yhteiskuntatutkimus*.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15 (4), 316–332.
- Leskinen, Riitta & Mäkinen, Tuija & Peltoniemi, Teuvo 1982. Täällä ei tarvitse pelätä – tutkimus turvakodeista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 1. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Morgan, David 2011. *Rethinking Family Practices*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Morris, Anita & Humphreys, Cathy & Hegarty, Kelsey 2015. Children's Views of Safety and Adversity When Living with Domestic Violence. Teoksessa Stanley, Nick & Humphreys, Cathy (toim.), *Domestic Violence and Protecting Children. New Thinking and Approaches*. London: Jessica Kingsley Publishers, 18–33.
- Mullen, Paul & Pathé, Michele & Purcell, Rosemary 2000. *Stalkers and their Victims*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nikupeteri, Anna 2016. Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 336. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2015. Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. *Violence and Victims* 30 (5), 830–845.

- Nikupeteri, Anna & Niiranen, Carita & Kauppi, Arto & Laitinen, Merja 2016. Potentiaalisti tappavien perhesuhteiden piirteet ja viranomaistoiminnan painopisteet uhrien suojaamisessa. Artikkelin käsikirjoitus.
- Nikupeteri, Anna & Tervonen, Harriet & Laitinen, Merja 2015. Eroded, Lost or Reconstructed? Security in Finnish Children's Experiences of Post-Separation Stalking. *Child Abuse Review* 24 (4), 285–296.
- Oakley, Ann 1994. Women and Children First and Last: Parallels and Differences between Children's and Women's Studies. Teoksessa Mayall, Berry (toim.), *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. London: The Falmer Press, 13–32.
- Oranen, Mikko (toim.) 2001. Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Paju, Elina 2013. Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pekkarinen, Elina 2015. Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.), *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiötä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisua 161. Tampere: Vastapaino, 264–300.
- Perttula, Juha 2005. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tietenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–162.
- Ronkainen, Suvi 1999. Ajan ja paikan merkitsemät: Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Skopp, Nancy A. & McDonald, Renee & Manke, Beth & Jouriles, Ernest N. 2005. Siblings in domestically violent families: experiences of interparent conflict and adjustment problems. *Journal of Family Psychology* 19 (2), 324–333.
- Spitzberg, Brian H. & Cupach, William R. 2014. *The dark side of relationship pursuit. From attraction to obsession and stalking*. 2. painos. New York: Routledge.
- Strandell, Harriet 2010. Etnografinen kenttätyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.), *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura ry julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry, 92–112.
- Sullivan, Tami P. & Price, Carolina & McPartland, Tara & Hunter, Bronwyn A. & Fisher, Bonnie S. 2016. The Researcher-Practitioner Partnership Study (RPPS): Experiences From Criminal Justice System Collaborations Studying Violence Against Women. *Violence Against Women*. DOI: 10.1177/1077801216650290.
- Turunen, Tuija 2012. Individual plans for children in transition to pre-school: A case study in one Finnish day-care centre. *Early Child Development and Care* 182 (3–4), 315–328.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta: Helsinki [www-lähde]. <<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>> (Luettu 27.4.2016).
- Ulvik, Oddbjørg Skjær 2015. Talking with children: Professional conversations in a participation perspective. *Qualitative Social Work* 14 (2), 193–208.
- Varjo-hanke 2017. Eron jälkeisen väkivaltaisen vainon kohteena elävien perheiden turvallisuuden lisääminen ja vainoamisen ennaltaehkäisy [www-lähde]. <<http://www.varjohanke.fi>> (Luettu 19.2.2017).

Øverlien, Carolina 2013. The Children of Patriarchal Terrorism. *Journal of Family Violence* 28 (3), 277–287.

YTT, Anna Nikupeteri työskentelee yliopistonlehtorina Lapin yliopistossa sosiaalityön oppiaineessa.

YTT, Merja Laitinen työskentelee professorina Lapin yliopistossa sosiaalityön oppiaineessa.